

Jeanne Demessieux speelt César Franck

door Corn. Basoski

Wie enigszins meeleeft met de overal in Europa plaats hebbende heroriëntatie op orgelgebied, zal weten dat er nogal eens tegenstrijdige meningen ten beste worden gegeven. De zgn. romantische orgelminnaars keren zich soms in felle bewoordingen tegen de aanhangers van het zgn. neo-barokorgel. En laatstgenoemden laten zich wel eens contactisch uit over de liefhebbers van de romantische orgelkunst. In deze discussie, die vaak met allerlei vooroordelen is doorspekt, blijkt altijd weer César Franck het kind van de rekening te zijn. De integrale opname van de grote orgelwerken van César Franck door Jeanne Demessieux op het orgel van de Madeleinekerk te Parijs kan wellicht aanleiding zijn enige opheldering in deze zaak te geven.

Het Madeleine-orgel

Allereerst iets over het orgel in de Madeleine. Dit instrument werd tussen 1841 en 1845 gebouwd door de befaamde Franse orgelbouwer Aristide Cavallé-Coll. In gouden letters staat er boven de speeltafel „Cavallé-Coll Père et Fils. Facteurs d'orgues du Roi. 1845". Het orgel met vier manualen en pedaal had aanvankelijk 48 stemmen (kosten Frs. 73.000). Het werd op 29 oktober 1846 ingewijd door de parochie-organist Fessy en door Lefébure-Wely, die van 1847 tot 1858 organist van de Madeleine was. Na hem volgden Camille Saint-Saëns (1858-1877), Théodore Dubois (1877-1896), Gabriel Faure (1896-1905), Henri Dallier (1905-1935) en Edouard Mignan (1935-1959). Na zijn dood volgde Jeanne Demessieux hem op. In 1956 werd het instrument gerestaureerd en uitgebreid door de orgelbouwer Roethinger uit Straatsburg en kreeg toen 54 stemmen. Het Grand Orgue werd uitgebreid met een Fourniture 5 sterk en een Cymbale 5 sterk; het Bombarde kreeg er bij een Fourniture 5 sterk en een Cornet 5 sterk; het Récit

Expressif een Prestant 4', een Doublette 2', een Cymbale 4 sterk en een Bombarde 16'. De overige stemmen zijn alle van Cavallé-Coll, met uitzondering van een Viola di Gamba 8' en een Voix Céleste 8', die reeds eerder door de orgelbouwer Mutin waren aangebracht in de plaats van de door Cavallé-Coll op het Récit geplaatste Bourdon 8' en Octavin. Het instrument is een typisch Frans orgel met veel tongwerken dus en iets minder vulstemmen. De vulstemmen in Franck's tijd werden trouwens ook alleen in combinatie met de tongwerken gebruikt. De klank van het Madeleine-orgel is weliswaar soms wat zwaar en dik, hetgeen in de vertolking van de Franckwerken wel is te horen. Niettemin is het een der mooiste orgels van Parijs.

Jeanne Demessieux.

Over de 40-jarige organiste Jeanne Demessieux is al eerder in „Luister" geschreven (februari 1961). Zij werd in Montpellier geboren en is een leerlinge van Marcel Dupré. Op haar 12e jaar werd ze al benoemd tot organiste van de St. Esprit te Pa-

rijs en thans is zij aan de Madeleine verbonden. In 1952 werd ze lerares voor orgel aan het Conservatorium te Luik. Als organiste, componiste en improvisatrice heeft ze een wereldnaam. Jeanne Demessieux is de eenvoud zelf. Zij schuwt elke sensatie en wil alleen de muziek dienen. Het feit dat zij als vrouw een groot orgelvirtuose is, klinkt outsiders wellicht wat vreemd. Er zijn echter verschillende vrouwen die als organiste grote naam maakten, zoals b.v. in Parijs Marie-Claire Alain, Marie-Louise Girod en Marie-Madeleine Duruflé-Chevalier, in Engeland Lady Susi Jeans en in Duitsland Almut Rösler (Düsseldorf). De veel-verbrede mening dat Jeanne Demessieux het pedaal met naaldhakken bespeelt, is onjuist. Ze draagt pumps met halve hakken, die vanzelfsprekend veel breder zijn dan naaldhakken en ook veel lager. Dit pedaalspel is op zichzelf dus beslist geen sensatie. Als musicienne is Jeanne Demessieux echter van een bijzondere allure. Haar spel is altijd levendig en bloedwarm en zo men het hier en daar misschien niet eens met haar mocht zijn, toch zal een ieder moeten toegeven, dat zij haar muzikale opvatting met grote overtuigingskracht verdedigt. Men komt in de ban van dit spel, zeker wanneer ze Franck speelt. Wie wel eens de grote Charles Tournemire de orgelwerken van Franck heeft horen spelen, zal bij Jeanne Demessieux hetzelfde tempo rubato ontdekken. Zij speelt Franck niet streng in de maat, maar zoals de componist zelf vaak aangaf „toujours avec une certaine liberté de mesure". En dan wil ik graag een enkele slordigheid in de „Final" vergeten, als ook een iets te langzaam Andante-deel uit de „Grande Pièce Symphonique". Soms is een solostem te overheersend, waardoor de begeleidende stemmen niet meer goed hoorbaar zijn. Deze uitvoering van Franck's orgelwerken kan men echter wel exemplair noemen voor de vertolking van deze stukken.

Orgelkunst

Nu iets over de orgelkunst zelf. Het is onjuist dat de aanhangers van het neo-barokorgel de Franse orgelmuziek en de organisten verwerpen. Integendeel, men erkent de waarde van een César Franck en zelfs van een Cavallé-Coll. Maar men waarschuwt voor een vermindering van deze kunst met de oorspronkelijke orgelkunst, die in wezen polyfoon is. De bouw van het orgel zelf duidt al op polyfonie door het bouwen van een orgel in verschillende werken (hoofd-, borst- en rugwerk). Die „werken" behoren dynamisch gelijkwaardig te zijn, doch verschillen in timbre. Voor de bouw van een goed orgel zou men de Triosonates (voor orgel) van Bach als basis kunnen nemen. Drie stemmen (op drie verschillende klavieren) die met elkaar „concerteren". Ten tijde van de romantiek maakte de orgelkunst een inzinking door. Het orgel werd van objectief liturgisch instrument tot een gevoelspeeltuig, waarop allerlei stemmingen werden uitgeleefd. De manualen gingen in klankkracht enorm verschillen en het bovenste manuaal werd met zoveel dunne stemmetjes be-

zet, dat het al gauw sentimenteel werd. Bovendien kreeg het pedaal alleen maar de functie van basklavier en projecteerde men op het pedaal alleen nog maar enkele grondstemmen, waardoor de belangrijke functie van het pedaal als soloklavier verviel. Vulstemmen en tongwerken gingen als laatste dynamische reserve dienstdoen en daardoor overheersten dan ook de grondstemmen op het romantische orgel. Op zo'n orgel is het spelen van de polyfoone muziek vrijwel uitgesloten. Daarbij gevoegd het aanbrengen van vele strijkersstemmen, die eigenlijk in strijd zijn met het wezen van een orgel als blaasinstrument, het plaatsen van sentimentele stemmen als Vox humana, Voix Céleste en tremulant en het instellen van een crescendo-kast, die lijnrecht ingaat tegen de terrassen-dynamiek bij Bach en zijn voorgangers.

Uit die romantische opvattingen is het orgel van Cavallé-Coll ontstaan en naar deze orgels heeft César Franck zijn orgelmuziek geschreven. Zelf Franck zelf niet eens „Mijn orgel is mijn orkest", daarbij duidelijk zijn symfonische principes ten aanzien van het orgel aanduidend? Niemand zal het echter in zijn hoofd halen de orgelwerken van César Franck van haar waarde te beroven. Maar dan moeten die werken dan ook gespeeld worden, zoals Jeanne Demessieux het in deze opnamen doet, op een echt Frans orgel, dat Franck's principes huldigt. Toch wil ik graag verklaren dat Franck op een goed barokorgel niet zo slecht klinkt als Bach op een Cavallé-Coll-orgel. Toen ik Marcel Dupré in Parijs eens in de St. Sulpice orgelwerken van Bach hoorde spelen, ben ik halverwege weggelopen. Het klonk me als Chopin op een claviceimbel. Een tussenweg is alvast niet mogelijk. Een universeel orgel is niet mogelijk. Het monumentale instrument dat Klais bouwde in de Dom te Keulen is daarvan wel een sprekend voorbeeld. Het is noch voor de ene, noch voor de andere richting geschikt. Hoe zou men b.v. tongwerken kunnen intoneren die ideaal zijn voor Bach en gelijktijdig ideaal voor Franck? Speciaal in de Protestantse kerken is er thans een stréven naar orgelvernieuwing. Heel begrijpelijk, het orgel heeft als liturgisch instrument een zeer objectieve functie en in die liturgie doet men niets met de mystiek van een César Franck. Bovendien: is er voor een goed barokorgel niet een veel grotere muziekliteratuur dan voor een romantisch orgel?

FRANCK: Fantasie in C — Finale — 1e Koraal in E. Omega 173.914.

FRANCK: Grande Pièce Symphonique — 2e Koraal in b. Omega 173.915.

FRANCK: Fantaisie in A — Cantabile — 3e Koraal in A. Omega 173.916.

FRANCK: Prélude, Fugue et Variation — Prière — Pastorale — Pièce Héroïque. Jeanne Demessieux aan het orgel van de Madeleine te Parijs. Omega 173.917.

Alle platen 30 cm — f 19.50

Luister okt. 1961